

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Історичний факультет
Кафедра історіографії, джерелознавства та археології
Центр українських студій та краєзнавства
імені академіка П. Т. Тронька

ХІІІ–ХІV Луньовські читання

Випуск 8

Матеріали науково-практичних семінарів
9 грудня 2022 року, 5 травня 2023 року, м. Харків

Харків – 2025

УДК 069.1:378.4(477.54-25)«363/364»(063)
Л84

Рецензенти:

Сошнікова О. М. — кандидат філософських наук, заступник директора з наукової роботи КЗ «Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова» Харківської обласної ради
Хіріна Г. О. — кандидат історичних наук, доцент кафедри соціології та філософії Національного фармацевтичного університету
Шрамко І. Б. — кандидат історичних наук, доцент кафедри історіографії, джерелознавства та археології, директор Музею археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Редакційна колегія: С. І. Посохов (редактор), Н. С. Вербук, О. І. Вовк, О. Й. Денисенко, В. Ю. Іващенко, С. М. Куделко, П. П. Луньов, С. Д. Литовченко, О. Г. Павлова (відповідальний редактор), О. М. Янкул.

На обкладинці використано портрет А. Ф. Луньова (авт. Н. С. Вербук)
При оформленні шмуктитулів використані твори Н. С. Вербук

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 28 від 27 жовтня 2025 р.)*

XIII–XIV Луньовські читання. Випуск 8. Матеріали науково-практичних семінарів 9 грудня Л 84 2022 року, 5 травня 2023 року / Уклад. О. Г. Павлова. Харків : ФОП Бровін О. В., 2025. 136 с.
ISBN 978-617-8587-35-2

Зміст збірника складають матеріали доповідей, представлених на Всеукраїнських наукових конференціях «XIII Луньовські читання: Музей в освітньому процесі: до 50-річчя заснування Музею історії ХНУ імені В. Н. Каразіна», які відбулися 9 грудня 2022 р. та «XIV Луньовські читання: Проблеми охорони та збереження музейних пам'яток в період воєнних дій та інших надзвичайних ситуацій: історія та сьогодення», які проходили 5 травня 2023 р. на історичному факультеті ХНУ імені В. Н. Каразіна. Значна увага приділена проблемам охорони та збереження музейних пам'яток в умовах воєнного стану.

Збірник призначений для музеєзнавців, мистецтвознавців, пам'ятокознавців, викладачів вищих та середніх навчальних закладів, краєзнавців, всіх, хто цікавиться історією та теорією музейної справи.

УДК 069.1:378.4(477.54-25)«363/364»(063)

ISBN 978-966-285-114-4 (Вип. 1, 2014)
ISBN 978-966-285-292-9 (Вип. 2, 2016)
ISBN 978-966-285-389-6 (Вип. 3, 2017)
ISBN 978-966-285-474-9 (Вип. 4, 2018)
ISBN 978-966-285-674-3 (Вип. 5, 2020)
ISBN 978-966-285-747-4 (Вип. 6, 2022)
ISBN 978-617-8238-17-9 (Вип. 7, 2022)

ISBN 978-617-8587-35-2 (Вип. 8, 2025)

© Харківський національний
університет імені В. Н. Каразіна, 2025
© Автори, О. Г. Павлова, 2025
© Проценко М. В., макет обкладинки, 2025

ЗМІСТ

Передмова	3
------------------------	---

Іващенко В. Ю., Красько О. І. 50-річний ювілей Музею історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна	6
---	---

Музеї навчальних закладів: досвід, проблеми, сучасний стан

Красиков М. М. Надходження 2022–2024 років до етнографічного музею «Слобожанські скарби» імені Г. Хоткевича НТУ «ХПІ» як дзеркало часу 10	
---	--

Лейко В. Д. Освітній центр Nickname. Музей дитинства у місті Харкові . 19	
--	--

Перевозчикова Н. М., Єременко С. В. Колекція приматів. Сторінки історії	24
---	----

Сідельова І. М. Мистецько-педагогічна творчість Георгія Петровича Косміади на Волині (1920–1930 роки)	30
---	----

Федоров І. С. Канали взаємодії музею з аудиторією (на прикладі діяльності Музею історії ХНУ імені В. Н. Каразіна)	42
---	----

Актуальні питання музейної справи: збереження традицій і підтримка інновацій

Дєдов В. М. Рукописи про Святогірський монастир на виставці ХІІ Археологічного з'їзду та питання атрибуції	49
--	----

Павлова О. Г. Школа, учні, музей. Із скарбниці музейної педагогіки А. Ф. Луньова	61
--	----

Путятін В. Д. С. А. Гурбанов і пам'ятники Г. С. Сковороді на Харківщині як ознака росту української самосвідомості та культури	68
--	----

Яценко Ю. М. Наукові підходи до створення реалістичних діорам птахів у музейних експозиціях	84
---	----

Школа, учні, музей. Зі скарбниці музейної педагогіки А. Ф. Луцьова

Афанасій Федорович Луцьов (15.01.1919–07.02.2004) — учитель, засновник сільського історико-художнього музею та сучасної музейної педагогіки, зробив вагомий доробок у розвиток естетичного виховання в Україні. Про Пархомівський музей, особистість А. Ф. Луцьова протягом кінця 1950-х – початку 2000-х рр. вийшла велика кількість різнопланових публікацій. Але до цього часу ще недостатньо знайшла відображення діяльність видатного педагога та музеєзнавця в узагальнюючій, науковій літературі. У статті йдеться про комунікацію учителя і учнів у процесі створення та організації громадського шкільного Пархомівського історико-художнього музею (Харківська обл.).

Ключові слова: А. Ф. Луцьов, Пархомівський музей, учні, школа, музейна педагогіка, естетичне виховання.

Створення музею — це довготривалий складний процес збиральницької та організаційної роботи. Історія створення Пархомівського історико-художнього музею хронологічно вписується в період сплеску музейного краєзнавства в Україні другої половини ХХ ст.

Безумовно, створення музею у селі Пархомівка Харківської області, в першу чергу, пов'язано з педагогічною діяльністю А. Ф. Луцьова. Любов до історії, шанобливе ставлення до пам'яток мистецтва, культури, літератури формувалися у А. Ф. Луцьова ще з дитинства [6]. Тверде рішення бути істориком, педагогом він прийняв у період здобуття ним вищої освіти [1, арк. 3]. Тому коли він прибув до Пархомівки на початку 1945/1946 навчального року, він повністю поринув у педагогічно-виховну роботу. Одним із напрямків навчально-виховної роботи був краєзнавчий, який у шкільній практиці тісно пов'язувався з пошуковою, екскурсійною роботою. Робота з дітьми була до душі А. Ф. Луцьову. У процесі навчальної і позашкільної діяльності він залучав учнів до традиційних форм шкільної краєзнавчої роботи. Цей напрямок його більше захопив після вступу на заочне відділення історичного факультету Харківського державного університету імені

О. М. Горького у 1947 р., де він познайомився також зі студентом факультету, учителем Первомайської школи Зміївського району Я. Красюком, який на той час мав більший досвід краєзнавчої роботи. Ця зустріч та дружба вплинула на подальший характер музеєзнавчої діяльності А. Луцьова [4, с. 35]. Він не лише сам захопився вивченням історії краю, збиральницькою роботою, але захопив нею своїх учнів.

А. Ф. Луцьов в учительській пархомівській школи.
Фото. 1967.

З цього часу почалося формування його великого авторитету серед учнів. Під його керівництвом вони проводили пошукову роботу на селі, обстежували дахи, скрині своїх бабусь, а потім разом із учителем визначали, що це за предмети, яке вони мали значення для практичного застосування, як у них відображається історія, яке вони мають культурне значення, в чому їх естетична, культурна, історична цінність та ін. Саме така комунікація викликала інтерес у учнів, тісне, живе предметне спілкування з учителем зближувало їх, дозволяло будувати перспективу цих інтересів і стосунків. До цього додавалися й екскурсійні походи по навколишніх селах і містечках, під час яких відбувалися зустрічі з людьми, пошуки нових експонатів для шкільної колекції, знайомство з пам'ятками і місцевими природними красотами, спілкування між собою. Ця робота спонукала А. Луцьова об'єднати учнів у клуб «Юних істориків» та створити з особистої колекції та зібраних предметів шкільну музейну експозицію. З 1956 р. місцеві екскурсійно-туристичні замінювалися багатоденними літніми подорожами до різних міст тодішнього СРСР, а пізніше, завдяки тісній співпраці з об-

ласною станцією юних туристів, і під час канікул в інші пори року. Ці подорожі також користувалися великою популярністю в учнів Пархомівської школи.

У першу екскурсійну подорож. Фото. 1956.

До екскурсійних груп входили переважно члени клубу «Юний історик». Протягом року учні відвідували засідання клубу, вивчали історію, культуру, мистецтво, займалися вивченням, описуванням віднайдених експонатів, а також листуванням з людьми, пов'язаними з історією села, пізніше — митцями, мистецтвознавцями, музейними закладами та ін.

Популярність цієї роботи А. Луцьова серед учнів була настільки значною, що кількість учнів, бажаючих відвідувати заняття клубу, не могла обмежитися однією групою. Клуб складався з двох груп: молодшої і старшої. Спочатку це були учні середніх і старших класів — від п'ятого до випускного (десятого чи одинадцятого)* класів. Пізніше, коли А. Луцьов перейшов до програми естетичного виховання, клуб «Юний історик» було перейменовано на мистецький клуб «Райдуга». Програма засідань була присвячена вивченню історії мистецтва, розрахована на чотирирічний курс. До клубу записувалися учні з 7 по 10 класи, ділилися на дві групи: перша включала учнів 7-8 класів, друга — 9-10 класів. Більшість учнів відвідували засідання клубу усі 4 роки, таким чином прослуховували чотирирічний курс історії світового та вітчизняного мистецтва від найдавніших часів до ХХ ст. Організаційно на чолі кожної групи обирався староста, який вів журнал за-

* Залежало від десятирічної чи одинадцятирічної системи навчання.

сідань, відвідувань, разом із активом допомагав організувати поточну роботу з листуванням та ін. Всі члени гуртка долучалися до організації роботи шкільного музею. Основне завдання для більшості з членів клубу було чергування у музеї під час його роботи: щонеділі, а також у дні шкільних канікул додавалися середа і субота [5, с. 6-7]. Для відвідувачів у визначені дні музей працював з 10.00 до 17.00. Графік чергування складався щомісяця, учнів знайомили із графіком наприкінці кожного місяця, кожен знав свій день чергування і без додаткових нагадувань приходив у визначений день та час і виконував обов'язки доглядача залу. До обов'язків входило провести знепилення вітрин, відкрити на вікнах штори, стежити за світлом у залах та збереженням експонатів під час відвідування екскурсантів. Наприкінці дня черговий мав помити поли і приготувати зали до наступного відкриття для відвідування. Чергування зближувало гуртківців, вони спільно піклувалися про музей, експозицію, спілкувалися між собою, обмінювалися інформацією, книгами і т. д. В цій шкільній музейній комунікації зав'язувалися між ними і довготривалі дружні стосунки, а часом — на все життя.

«Райдужани» таким чином склали не лише групу зацікавлених мистецтвознавців-музейників, а й колектив шкільного громадського музейного закладу. Звичайно, це був особливий колектив, який складався з кількох десятків учнів, які виконували поставлене перед ними завдання без примусу, а за пропозицією учителя. Оскільки колектив був великий, то завжди знаходилися учні, які мали вільний час, можливості і відповідні здібності.

Чергування у музеї. 1980.

У музеї. 1970-ті рр.

Можна сказати, що у музеї була своя організаційна структура. Тут члени «Райдуги» ставали музейними працівниками. Із старшокласників обирався громадський директор, обов'язки якого склалися з турботи про роботу музею під час відкриття — він відкривав і закривав його у визначений час, відповідав за дисципліну під час роботи, вирішував поточні організаційні питання, відповідав за порядок, стежив за графіком чергування, виконанням черговими своїх обов'язків, зустрічав відвідувачів, проводив екскурсію чи давав пояснення відвідувачам. Також у будь-який час він за необхідності відкривав музей, проводив екскурсії за домовленістю (екскурсії до музею здійснювалися не лише у дні роботи, але й на замовлення у зручний для екскурсантів час), за інших потреб. Крім цього, серед «райдужан» були екскурсоводи-учні більш глибоко зацікавлені мистецтвом, і вони під керівництвом А. Ф. Луньова готувалися до екскурсійної роботи [7, с. 125]. Важливо зазначити, що відбір екскурсоводів здійснювався на загальній основі, кожен мав можливість визначитися для себе. Для цього щорічно А. Ф. Луньов проводив спеціальні заняття з музейної експозиції, і ті, кому була до вподоби екскурсійна діяльність, продовжували готувати екскурсію і потім проводити для відвідувачів. Частіше за все такою практикою займалися учні 9-10 класів, молодша група опановувала ази мистецтв протягом двох років, що дозволяло їм орієнтуватися в історії мистецтв і визначитися із подальшою роллю у музеї. Але поза межами функціонування музею як екскурсійного об'єкта, було багато музейної роботи, до якої також долучалися учні. Це реекспозиція, дрібні ремонтні роботи, наприклад, підготовка рами, вирізання скла, монтування у рами творів мистецтва. Це не прості завдання для дитячого віку, тому основну роботу виконував учитель. Часто в цьому допомагали випускники-«райдужани», але учні спостерігали і виконували посильну роботу. З самого початку своєї музейної діяльності А. Ф. Луньов ретельно відносився до систематизації та обліку колекції. У музеї велися інвентарні книги, склалися наукові картки, до цього також залучалися учні. Серед іншого можна згадати і листування музейного колективу із митцями, музейними працівниками та ін. [8].

А. Ф. Луньов — учитель за покликанням. У своїй професійній роботі він покладався на знання, все життя збирав книги, мав дуже велику різноманітну особисту бібліотеку, у якій були цінні раритетні видання, історична літе-

ратура, альбоми та література з історії мистецтв. Він цікавився природою, науково-технічними досягненнями, виписував щорічно велику кількість газет та журналів наукового, мистецького, літературного спрямування. Всі ці знання намагався передати в першу чергу своїм учням. Під впливом учителя учні також захоплювалися читанням та збиранням особистих бібліотек, що також ставало на все життя однією із рис їх особистої культури. За все це учні цінували і любили його, він користувався великим авторитетом і мав, в свою чергу, підтримку від своїх учнів.

Слід не забувати, що А. Ф. Луцьков працював в учительському колективі. Сприйняття його колегами не завжди знаходило достатнього порозуміння. У своїй учительській діяльності він зазнав багато прикрощів. Багатьом учителям були не зрозумілі його методи, самовідданість, авторитет серед учнів. Були і гучні розбирання на всю країну [9]. Звичайно, такі стосунки виснажували і знесилювали. На жаль, ці непорозуміння тривали усе життя. А. Ф. Луцьков був у своїй життєвій філософії орієнтований на християнський світогляд, тому ставився до цього з розумінням, намагався не загострювати стосунки. Слід відзначити, що не всі вчителі і не завжди були налаштовані до діяльності А. Ф. Луцькова з ворожістю, були й однодумці [3]. У свою чергу, А. Ф. Луцьков з самого початку намагався «естетизувати» життя колективу школи. Наприклад, у 1955 р. він організував екскурсію вчителів на виставку «Врятовані шедеври». Коли розпочалися екскурсії «райдужан» до різних міст, А. Ф. Луцьков частіше пропонував стати офіційними керівниками групи своїм колегам, а сам їхав разом із групою за свій рахунок, зупиняючись у друзів чи готелі. Таким чином, він намагався долучити учителів до естетичного виховання учнів та мистецьких скарбів.

Особистість А. Ф. Луцькова повністю пов'язана з учительською діяльністю. Але його неординарність, творчий оригінальний підхід до роботи педагога вийшов далеко за межі традиційного розуміння можливостей і завдань сільського вчителя. Він зміг реалізувати у своїй педагогічній діяльності високу і благородну інтелектуальну мрію, яка створила йому авторитет у визначних діячів науки і культури свого часу, а також авторитет і довіру у своїх учнів, якими А. Ф. Луцьков завжди дорожив.

Список джерел та літератури

1. *Архів* ХНУ імені В. Н. Каразіна. Луцьков Афанасій Федорович. 1947–1949.
2. *Афанасій* Федорович Луцьков — засновник Пархомівського художнього музею : (до 100-річчя від дня народж.) : біобібліогр. покажч. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; [уклад.: В. Р. Антонова, С. О. Бикова]. Харків, 2018. 72 с.
3. *Ильина Н. Д.* Три особенных года // Афанасій Федорович Луцьков. Статті, спогади, документальні матеріали / Упоряд. О. Г. Павлова. Харків: Тимченко, 2009. С. 126–127.
4. *Луцев А. Ф.* Пархомовская сокровищница: Фотоочерк. Харьков: Прапор, 1975. 39 с.
5. *Луцьков П. Ф.* Пархомівський історико-художній музей // Скарбниці національної культури: тези доповідей науково-практичної конференції з музеєзнавства, присвяченої 40-річчю Пархомівського історико-художнього музею (жовтень 1995 р.). Харків; Пархомівка, 1995. С. 4–8.
6. *Павлова О. Г.* Родинні цінності сім'ї Луцькових: унікальні і типові традиції // Традиційна культура в умовах глобалізації: родинні цінності і трансляція соціокультурного досвіду поколінь. Матеріали науково-практичної конференції (20-21 травня 2016 року). Харків: Толока, 2016. С. 187–193.
7. *Павлова О. Г.* Музейно-педагогічна спадщина А. Ф. Луцькова (середина ХХ ст.) // Новий колегіум. 2024. № 3. С. 122–127.
8. *Письма к А. Ф. Луцеву* / сост., авт. вступ. статьи и комментариев О. Г. Павлова. Харьков: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2016. 320 с.
9. *Стреляный А.* Подлинный Луцев // Комсомол. правда. 1966. 9 февр. С. 2.

Pavlova O. G. School, Pupils, Museum. From the Treasury of Museum Pedagogy of A. F. Luniov.

Afanasiï Fedorovych Luniov (January 15, 1919 – February 7, 2004) was a teacher, founder of a rural historical and art museum, and a pioneer

of modern museum pedagogy who made a significant contribution to the development of aesthetic education in Ukraine.

A considerable number of diverse publications about the Parkhomivka Museum and the personality of Luniov appeared from the late 1950s to the early 2000s. However, to this day, the activities of this outstanding educator and museologist remain insufficiently reflected in general academic literature.

The article discusses the communication between the teacher and his students during the creation and organization of the public, school-based Parkhomivka Historical and Art Museum (Kharkiv region).

Keywords: A. F. Lunyov, Parkhomiv Museum, students, school, museum pedagogy, aesthetic education.

В. Д. Путятін

С. А. Гурбанов і пам'ятники Г. С. Сковороді на Харківщині як ознака росту української самосвідомості та культури

Протягом ХХ ст. на Харківщині створені десятки різних варіантів образу Першорозуму української філософії Г. С. Сковороди, які підкреслюють неповторність української пластики. Найбільш оригінальні пам'ятки виконали киянин І. П. Кавалерідзе та харків'янин С. А. Гурбанов. Стаття присвячена порівняльному аналізу кращих досягнень цих видатних скульпторів.

Ключові слова: Г. С. Сковорода, С. А. Гурбанов, пам'ятник, образ, скульптор.

Визначний ювілей України — 300-річчя від дня народження Г. С. Сковороди у 2022 р. співпав з місцевою подією харківського регіону — 60-річчям від дня народження українського скульптора С. А. Гурбанова. В історії ХХ ст. два скульптори приділяли значну увагу образу українського Першорозуму — це І. П. Кавалерідзе та С. А. Гурбанов. Тому є сенс поєднати в одній розвідці обидві особистості, їх внесок у пластичну «сковородіану».

Український поет, філософ і педагог ХVІІІ ст. Г. С. Сковорода належить до найвизначніших діячів світової культури, зацікавленість до якого зростає